

ФЕНОМЕН ЗАПРОШЕННЯ ЯК ПЕРЕДЗАВЕРШАЛЬНА МЕТАКОМУНІКАТИВНА ОДИНИЦЯ ДІАЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ ПРОЩАННЯ

Ю.В. Косенко

В статті розглядається вживання запрошень у контракторозмикаючому метакомунікативі прощання, як регулятив фінального етапу діалогічної взаємодії, передзавершальна метакомунікативна одиниця.

Одним із центральних понять сучасної лінгвістики є дискурс, що являє собою складне та багатогранне явище. На сучасному етапі лінгвістичних досліджень даного феномена науковцями пропонуються різні підходи до тлумачення поняття «дискурс». Слідом за І.С. Шевченко та О.І. Морозовою ми розуміємо «дискурс як мисленнєво-комунікативну діяльність, що являє собою сукупність процесу та результату, і містить екстралінгвістичний та власне лінгвістичний аспекти. В останньому крім тексту, виділяємо пресупозицію та контекст (прагматичний, соціальний, когнітивний), який обумовлює вибір мовних засобів» [1, с. 37]. На сьогоднішній день не викликає сумніву той факт, що формами дискурсу є діалог та монолог. Діалогічний дискурс розуміється науковцями як дискурс, що має структуру діалогу [2, с. 3], як спосіб (форма) міжособистісної мовленнєвої взаємодії [3, с. 65].

У теорії вербальної комунікації, виходячи з соціо-, психо- та прагмалінгвістичних особливостей мовленнєвого спілкування, виділяють власне комунікацію – план приймання та передачі інформації та метакомунікацію – план забезпечення ефективності актів мовленнєвого спілкування в аспекті комунікативної контактності учасників інтеракції. Одиницями метакомунікації (метакомунікативними одиницями) визнають мовленнєві засоби, які використовуються для встановлення, підтримання та розмикання комунікативного контакту.

Метакомунікативні одиниці неодноразово були предметом лінгвістичного аналізу, дослідники, як правило, обмежувалися виділенням та класифікацією метакомунікативних засобів тієї або іншої мови з констатацією їх важливої ролі у процесі організації та регуляції діалогічного дискурсу. Повний та системний опис регулятивного аспекту контакторозмикаючих метакомунікативних одиниць, однак, у сучасному мовознавстві залишається маловивченим, у чому і полягає **новизна** роботи. Враховуючи поширену в часі когнітивно-прагматичну парадигму лінгвістичного знання, виявлення ролі контакторозмикаючих метакомунікативних одиниць в реалізації різноманітних регулятивних дій становить значущий науковий та практичний інтерес. Цим і визначається **актуальність** статті. **Об'єктом** дослідження є метакомунікативні одиниці, які розуміються як мовленнєві стереотипи, призначені для розмикання комунікативного контакту. **Предметом** є феномен запрошення як передзавершальна метакомунікативна одиниця розмикання контакту.

Етап розмикання комунікативного контакту значною мірою є ритуалізованою фазою спілкування, має певний набір етикетно закріплених мовленнєвих елементів – контакторозмикаючих метакомунікативних одиниць – які є індикаторами закінчення процесу мовленнєвої комунікації [4, 5, 6, 7, 8, 9 та ін.].

Оскільки фаза завершення інтеракції є інтегральною, доцільним вважаємо розгляд прототипової ситуації розмикання комунікативного контакту. Прототипові ситуація розмикання комунікативного контакту, як показує аналіз блоків вербального спілкування, містить такі етапи:

1) передзавершальний етап, на якому один із комунікантів інформує партнера із спілкування про своє бажання припинити комунікативну взаємодію;

2) завершальний етап, на якому відбувається обмін прощальними привітаннями;

3) розмикання фізичного каналу зв'язку, наприклад:

LIZA: Well: I must go. So pleased to have met you. Goodbye. [She shakes hands with Mrs.Higgins] – передзавершальний етап,

MRS.HIGGINS: Goodbye. – завершальний етап

LIZA: [She goes out] - розмикання фізичного каналу зв'язку
[Shaw B. Too True to be Good / Four Plays. – Moscow: Foreign Languages publishing House, 1952. – P.419]

Дослідники відзначають, що не всі три компоненти обов'язково повинні бути у структурі фази контакторозмикання. У природньому дискурсі може випадати 2-й етап. Лінгвісти пояснюють це надзвичайною десемантизацією формул мовленнєвого етикету, які обслуговують 2-й етап [9]. Послідовність етапів не є чітко фіксованою: етап прощання може передувати передзавершальному етапу.

Набір метакомунікативних одиниць, які обслуговують передзавершальний етап контакторозмикаючої фази спілкування, за спостереженнями дослідників, необмежений, оскільки практично будь-яка одиниця може виконувати роль передзавершального висловлювання («лівої» репліки за термінологією Н.І. Формановської [7]). Однак, враховуючи лексико-семантичні особливості передзавершального висловлювання, фрази можна поділити на декілька груп: підбиття підсумків інтеракції, вдячність, побажання, вибачення, компліменти, вираження надій на подальші комунікативні контакти, задоволення від зустрічі, повідомлення про необхідність розставатися, заява про вичерпність теми комунікації та т. ін. У фокусі нашої уваги перебуває вибачення як передзавершальна метакомунікативна одиниця.

Феномен запрошення при прощанні охоплює в англійській комунікації ряд особливостей, які є прозорими при порівняльному аналізі. Серед англійських запрошень виокремлюються *явні* (*unambiguous invitations*) та *неявні* (*ambiguous invitations*) лексеми [10, с. 117]. Перші робляться з наміром на подальші стосунки, ми зупинимось на останніх. У «фальшивих» запрошеннях інша прагматична ціль та протилежна спрямованість. Англійські формули запрошення/прощання є нещирими (*insincere*), фальшивими (*phoney*) з точки зору представників інших культур, на чому неодноразово наголошувалося у дослідженнях з міжкультурної комунікації [10, с. 128; 11, с. 274; 12, с. 76].

Цікавий приклад запрошення/прощання подає Річард Бріолін [13, с. 254]. На одній з студентських вечірок американська студентка після п'ятнадцятихвилинної дружньої розмови сказала своїй співрозмовниці з Таїланду: *I hope we get a chance to talk again soon*. Два тижні по тому, раптово зустрівшись в університеті, вона ледь впізнала її, відповіла на привітання та пройшла мимо, надзвичайно здивувавши та засмутивши свою знайому. Дружнє ставлення на вечірці дівчина з Таїланду розцінила як особливу увагу до неї зокрема і була впевнена у продовженні дружніх стосунків, що зав'язалися. Американка ж поводи́ла себе з нею так, як з іншими незнайомцями, вона привітно поводи́ла себе з усіма, як це приписують норми англосаксонської культури, та не могла запам'ятати ім'я кожного.

Те саме спостерігаємо і в комунікативній поведінці англійців. Щоб адекватно інтерпретувати їх поведінку у подібних випадках слід розрізняти два вищезгаданих типи запрошень: явні та «фальшиві». Останні запрошення/прощання, на відміну від явних, це запрошення лише за своєю семантикою, їх прагматична функція полягає в тому, щоб

продемонструвати прихильність та симпатію до співрозмовника, зробити йому приємне, вони не припускають обов'язкового продовження подальших контактів.

В англійській комунікації у подібних запрошеннях/прощаннях немає ніяких обов'язків перед адресатом. Ніхто з учасників комунікації не буде скривдженим, якщо висловлені плани так і не будуть реалізовані. Такі фрази, як *Come again soon; Drop in before you leave Dublin; Let's go down somewhere at the week-end; You should come to lunch one day; We should get together somewhere*, зовсім не припускають здійснення дій, які вони називають. Вони являють собою чисто етикетні одиниці, які виражають прихильність до співрозмовника, є елементом прощання та виконують фатичну функцію.

Якщо явні запрошення, як правило, містять прохання дати відповідь та виражаються за допомогою питального висловлювання, або розгорнутого декларативного висловлювання у формі непрямого питання, то фактичні запрошення/прощання оформлюються за допомогою імператива, що посилює їх прагматичне значення.

Заслугує на увагу той факт, що на згадану комунікативну особливість вказують також англійські дослідження, що підтверджує об'єктивність нашої оцінки. Так, Джоан Рубін [14, с. 11] попереджує, що висловлювання *Drop in any time* не є запрошенням, якщо за ним не йде уточнення місця та часу зустрічі. Майкл Окенден зазначає, що інколи важко буває зрозуміти, де справжнє запрошення, а де ні, та якщо хтось говорить «*You really must come and see us one of these days*» (*Ви дійсно повинні прийти до нас на днях*), слід відповісти «*Thank you very much. I love meeting English people*» (*Дуже дякую. Мені подобається зустрічатися з англійцями*) та почекати, чи буде уточнення дати зустрічі [15, с. 84].

Дослідники визнають той факт, що у Великобританії та в США фраза «*Давай пообідаємо разом*» може вживатися не як запрошення пообідати, а як повсякденна формула прощання, яка означає приблизно таке: «*Я отримав таке задоволення від бесіди з тобою, що я б не був проти як-небудь знов зустрітися*». Наведемо оригінальне висловлювання з міжкультурної комунікації: «*...it is common in the UK and in North America ... to use the phrase, «Let's have lunch», not as a serious invitation to have lunch but simply as a casual way of saying «goodbye». The invitation is no more than to say something like, «I've enjoyed the conversation and wouldn't mind getting together again sometime»* [11, с. 274]. Таким чином, запрошення тут є стандартною мовленнєвою формулою, яка вживається при прощанні. Запрошуючи на ланч, адресант не має на увазі, що цей ланч буде мати місце. Прагматичне значення даного запрошення – показати адресату, що бесіда була приємною адресанту, що він не заперечував би як-небудь пообідати разом.

Для української культури подібні запрошення/прощання не стільки типові. Отримавши запрошення, співрозмовник, як правило, розраховує на його реалізацію у майбутньому. У тому випадку, якщо за зробленим запрошенням/прощанням не йде більш конкретного встановлення дати та місця зустрічі, воно може бути розцінено адресатом як щире.

Незнання даних особливостей може призвести до неправильного трактування подібних мовленнєвих формул, звинуваченню співрозмовника у нещирості, викликати негативні емоції у адресата, в той час як адресант і не уявляє, що він може образити співрозмовника своєю неувагою. Вживаючи подібні репліки, він найщирішим чином намагається висловити свою симпатію адресату, показати, що той йому приємний і що він не заперечує як-небудь ще з ним зустрітися.

В англійській комунікації мовленнєві формули запрошення є конвенціональним засобом передзавершального контакту та вживаються у комунікативній ситуації прощання. Вживаючи подібні псевдозапрошення, комуніканти реалізують стратегію позитивної ввічливості, спрямовану на демонстрацію уваги до співрозмовника, вираження симпатії та прояв зацікавленості до нього.

Перспективним вважаємо вивчення інших передзавершальних метакомунікативних одиниць у фінальному етапі діалогічної взаємодії.

SUMMARY

The article deals with the problem of usage of invitations in farewell discourse. Invitations are analyzed as regulators of final stage of dialogue interaction, before-final metacommunicative unit.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Шевченко І.С., Морозова Е.И. Дискурс как мыслекоммуникативное образование // Вісник Харків. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. – 2003. - №586. – С. 33-38.
2. Безуглая Л.Р. К вопросу об исследовательском корпусе в прагмалингвистике // Вісник Харків. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. – 2004. - №635. – С. 3-7.
3. Социальные и гуманитарные науки. Отечественная и зарубежная литература. Сер.6 Языкознание: РЖ РАН. ИНИОН Центр гуманитарных науч. информ. исслед. отд. Языкознания. - М. - 2003. - №3. – 178с.
4. Драздаускене М. – Л.А. Контакттоустанавливающая функция речи: Автореф. дис... канд. филол. наук. - М.: Изд-во Моск. ун-та, 1970. – 10с.
5. Гольдин В.Е. Этикет и речь. – Саратов: Саратовск. гос. ун-т, 1978. – 112с.
6. Почепцов Г.Г. Фатическая коммуникация // Семантика и прагматика синтаксических единств: Сб. ст. - Калинин: КГУ, 1981. – С. 52-60.
7. Формановская Н.И. Русский речевой этикет: лингвистический и методологический аспекты. – М.: Рус. яз., 1982. – 126с.
8. Жумагулова Б.С. Категория контактности между партнерами коммуникации: Автореф. дис... канд. филол. наук. – М., 1987. – 23с.
9. Чхетиани Т.Д. Лингвистические аспекты фактической метакоммуникации: Автореф. дис... канд. филол. наук. – Киев: КГПИ ин.яз., 1987. – 24с.
10. Wolfson, Nessa, Lynne D'Amico-Reisner, and Lisa Huber. How to arrange for social commitments in American English: the invitation // Wolfson, Nessa and Judd, Elliot (eds), 1983. – P. 116-128.
11. Scollon, Ron and Suzanne Scollon. Intercultural Communication: A Discourse Approach. Second Edition. – Oxford: Blackwell Publishers Ltd., 2001. – 316p.
12. Шагаль В.Э. Арабский мир: пути познания. Межкультурная коммуникация и арабский язык. – М.: Институт востоковедения РАН, 2001. – 287с.
13. Brislin, Richard. Understanding Culture's influence on Behavior. 2nd edition. – London: Harcourt College Publishers, 2000. – 256p.
14. Rubin, Joan. How to tell when someone is saying «No» Revisted // Wolfson Nessa and Judd Elliot (eds) Sociolinguistics and Language Acquisition. – Rowley, London, Tokio: Newsbury House, 1983. – P.10-17.
15. Ockenden, Michael. Situation Dialogues. – Longman Group UK Limited, 1997. – 385p.

Надійшла до редакції 6 червня 2006 р.

СОЦІОЛІНГВІСТИЧНІ ВИТОКИ МОВОТВОРЧОЇ ФУНКЦІЇ

І.К. Кобякова

У статті розглядаються механізм мовотворчої функції (МТФ,) її детермінація конституціями та динамізмом мовної системи. Фокусується увага на дієвості соціальних та лінгвістичних чинників, їх інтеграції та обумовленості мовними тенденціями до адаптизму та антропоцентризму.

Загальновідомо, що серед багатьох рис природної мови найбільшу увагу лінгвістів привертають її здатність позначати не тільки предметний світ, але й поряд з іншими семіотичними системами бути носієм пізнавальної діяльності людини, її соціально-психологічної суті.